

filosofska kontemplacija i teurgijska umetnost kod prokla

a. ž. festižijer

Proklova religija iznosi nam dva problema, koji ne pružaju zanimljivost jedino što se tiče same ličnosti filozofa, već i u pogledu filozofije verovanja uopšte.

Prvi je problem u sledećem. Proklo je naročit filozof, bolje reći profesor filozofije. Od svoje mladosti je u Aleksandriji, gde uči aristotelizam i matematiku, zatim u Atini, gde stize pre svojih dvadeset godina (Marinus, *Vita Procli*, 157. 10 Boissonade), i gde će, izuzev jednog kratkog putovanja u Lidiju, od tada pa sve do smrti, među profesorima i dacima da provede život. Ako bi hteli da ga uporedimo sa čovekom današnjice, to bi možda bilo sa nekim, ko bi sav svoj život proveo najpre kao student, zatim kao *fellow* /član nastavničkog zbora/ u nekom oksfordskom koleđu, a taj bi trebalo da sanja ipak zamišljajući jedan Oksford daleko mirnijim nego što je sadašnji; grad Oksford, na primer, XVIII veka. Kao profesor filozofije, Proklo ima jasnoću i strogoću izlaganja. Marinos ocenjuje *hypomnēmata* /proučavanja/ o *Timaju* kao *glaphyrā ónōs* (158.1), »zaista veoma ugaladenim«, a ona su u stvari takva, obično sadržavajući jednu razvedenost, čisto izloženu između osnovice (*theoria*) i oblika (*léxis*) teksta platonski posmatrano, te u proučavanju teorije jedna jasna podela problema koji se proučavaju. S druge strane izlaganje je strogo: u čitavim stranicama Komentara na *Timaja*, glavni elemenat vezivanja je *gār* /jer/. Tako je svaka rečenica opravdana sledećom, i tolika je istančanost te logičke misli, da joj prati razvoj. Ukratko, Proklo u suštini deluje kao neki čovek *lógos-a*, neki dijalektičar, poslednji od velikih predstavnika grčke dijalektike: danas bi se reklo, bar u Francuskoj, jedan racionalista.

Ali, ovaj racionalista je jedan platonički racionalista. U platonskoj tradiciji *lógos* /smisljeni govor/ ili *diánoia*, diskurzivna razložnost (la raison discursive), ne isključuje *noús* /um/, organ kontemplacije, ili čak, kao što ćemo odmah i videti, nešto što je još iznad *noús-a*, kao vrhunska tačka našeg suštavstva *hoion ánthos tēs ouσίας homón*, in *Alc.* 247.10 s.), i koja je prvenstveno sredstvo preko kojeg se vezujemo za Božansko *[kath hō kai málista tō theio synaptómetha*, ib. 247.11). Kao što se vidi kroz plan koji je usvojio Marinos u njegovom životopisu, gde ustalom prati nacrt koji se koristi od Porfirija, i koji proizilazi iz sistematizovanog platonizma, vrhunac čisto filozofskih vrlina, zatim prirodnih darova i vrlina etičkih, političkih i katartičkih, jeste teoretska vrlina, kontemplacija Prvobitnog Načela (Mar., 152.8—10). Prema tome, samo po sebi biće jasno da Proklova religija, nastavljajući i naslednika Platonovog, budući da mu je Atina rekla da dođe u (grad) Atinu (Mar., 156.6—37), jeste jedna kontemplativna religija, jedan uspon ka Bogu putem *noús-a*.

Ali, tu je naš prvi problem. Iznad teoretskih vrlina (Marinos upotrebljava mnoštinu zato što se trudi oko svakog *génos-a*, da pronade četiri temeljne vrline), Marinos stavlja još teurgijske vrline. On to ne čini samo u *Uvodu*, gde naznačava plan dela (152.11), nego takođe i u početku drugog paragrafa o teurgijskoj vrlini, tamo gde prelazi sa teoretske na teurgijsku vrlinu koja je najviša. On se ovako izražava (165.5 ss.): »Ali pošto, kao što sam rekao, počev od pažnje prema kontemplaciji, Proklo postiže jednu još veću i savršeniju vrlinu, teurgijsku, i da se nije zaustavio na kontemplativnoj vrlini, isti nije živeo samo prema jednoj od obeju pripadnih svojstvenosti za božanske stvari, ograničavajući se samo na vezbu mišljenja i na težnju prema Bogu, a to je ubuduće takođe druga svojstvenost o kojoj je počeo da se stara.« Odmah ćemo videti šta znači ovaj ne baš jasan tekst. Bilo kako, on otvara jedan paragraf o svestenoj umetnosti, jer Marinos tako nastavlja (165.12): »Proklo se zaista predaje ujedinijenjima (*syntáseis*) i raspravama (*entychiaí*) sa bogovima u upotrebi kod Haldejaca (poslušajmo delo *Oracula Chaldaica*), i on je upotrebljavao njihove božanske i neizrecive volšebne točkove. Sve je to primio prinosom od Asklepijenije, Plutarhove kćeri, i upravo je od nje saznao smisao i dobar način da ih primenjuje.« Dalje (165.20 ss.) on nam je govorio još o »haldejskim pročišćavanjima«, o »svetlosnom pojavljivanju Hekate videne licem u lice«, te nam je saopštio da je Proklo bio »tvorac kiše«, pokrećući jedan volšebni točak (*íynx*, kao u Teokritovom *Pharmakeutriaí*); da je imao čuvaru protiv zemljotresa, koji su koristili proćanski tronožac. Evo nas, dakle, u sred magije. *Sýstasis* /povezanost, stanovište/ je to strujanja u volšebnim papirusima, da bi se označilo prizivanje nekog demona ili boga (s. *autoptós* /videnje samo/ PGM IV 930; *idíou daimonos* /posebnog genija/ VII, 505; s. *prós Hélión* /veze s obzirom na Sunce/ III 197, 494; s. *prós Selónēn* /vezu prema Mesecu/ VI, 39; it.d.); *entychia* /dogadaj razgovora/ je reda, ali se tu takođe sreće u vidu neke molitve, na pr. u *Helios-u* (IV 1930), u pogledu dobijanja pr-

ziva jednog dajmona. Volšebni točak je ilustrovan, kao što sam rekao, jednim klasičnim tekstom »Svetlosna pojavljivanja Hekate videna licem u lice« (*phásmasi Hekatikois photoeidésin autoptouménōis homilēsen* /kazivao je o ukazanjima samosagledalačkim, hekatički svetlosno izgledajućim/ 165.20), podsećaju na čuvenu priču iz Eunapiosa (475.7 ss. Boissonade), gde on prenosi kako Maksim Efeški vodi jednog dana Evseviju sa i druge drugare u hram Hekate, i tamo, pošto su sagoreli mirišljavku (*l'encens*) i izgovorili u sebi zavize (formules), postiže da u očima od zaprepasanih (*kataplagēntes*) pogleda gledalaca, statua boginje počinje da se smeši, zatim da se smeje, i da se pale buktinje koje ona drži u ruci. Upravo, preko Eunapijusa, sam Evsevije priča stvar mladom Julijanu, budućem imperatoru. Biće zabeleženo da Evsevije smatra Maksima za jednog *theatrikōs thaumatopoiōs* /glumećeg čudotvorca/ (475.26), »nekog prikazivača razmetljivih veština«, i da se on zalaže da se Julijan ne divi ovoj vrsti šarlatanstva, već da iznad toga stavi pročišćavanja preko *lógos-a*, to jest, kroz filozofiju. Što se proročanskog tronošca tiče (*tēs tou trípodos mantikēs enegeiās epeirátē* 165.25 s.), on je i sam takođe poznat u čuvenom tekstu Amijana Marcelina (XXIX 1, 28—32: zavera više senatora 371 g., pod Valentijem, da bi se znalo, ko bi bio budući imperator), i preko arheološkog otkrića i Pergamu, koje je marljivo objavio i prokomentarisao Ričard Vinš.*

Problem koji, dakle, imamo da ispitujemo je sledeći. Kako se događa da jedan filozof, koji koristi pročišćavanje preko *lógos-a*, i kontemplaciju preko uma (*noús*), dopušta sebi da u bavljenu ide do tih vradžbina, koje čak jedan Evsevije prezire? Vračanja nema kod Plotina, to je dokazao profesor Dods, u jednom vremenu gde je ipak neka svestena umetnost u procvatu. I uopšte je nema, da li je potrebno i da se kaže, kod Platona; tačnije, ima je kod Platona u *Zakonima* (X 909 B, XI 933 A/B), kao izričita osuda svega onoga što liči na vračanje. Kako je došlo dotle da se Proklo, zvanični dijadoh Platona, spušta do obreda teurgije i magije?

Takav je naš prvi problem. Da bi ga izložili, ako ne i razložili, osloniću se na dva teksta. Prema prvom, (*in Alc.*, pp. 244.12—252.2 West), ukazaću na celo mesto kod samog Prokla, koje sadrži stvarno uzdizanje ka Bogu u platoničkom smislu. Iz drugog, pozajmljenog od Jerokla (*in Aurea Carmen*, pp. 478—482 Müllach), pokazaću, kako je za jednog filozofa V veka svestena umetnost mogla da se uvrsti u sistem kontemplativne filozofije u platonovskom smislu, a da se ne poremeti sasvim. Ovo Jeroklovo svedočanstvo utoliko je zanimljivije, pošto su on i Proklo gotovo savremenici. Obojica su bili učenici Plutarha iz Atine, koji je umro 431/2 g., veoma star. Razdvojenost između ova dva čoveka nije hronološka, nego geografska, pošto je Proklo bio učenik a zatim učitelj u Atini, dok je Jeroklo predavao u Aleksandriji.

Dakle, pogledajmo najpre prvi tekst. Ali, da bi ga dobro razumeli, još mi je potrebno, i zbog toga se izvinjavam, da unapred stavim dve primedbe. Prva se tiče atmosfere epohe, hoću da kažem psiholoških raspoloženja (dispositions), u koja se onda ulazilo, ako bih tako mogao da se izrazim, »u platonizam«. Student koji se danas priprema za prijemni pristup u filozofiju, moći će na neobičan način da običnije ide u istraživanje istine, te će da nosi ukusi igre ideja, ili će ga njegova radoznalost poneti ka istoriji ljudske misli: ukratko, prema reči Albinusa (*Procl.* 149.28), on neće ći u filozofiju »iz ljubavi prema mudrosti«, *philosophiās hēneka*, nego »s namerom da se obuči«, *historiās hēneka*. U svakom slučaju, može se biti siguran, da on neće tražiti u filozofiji »posvećenje u duhovni život«. Dakle, to je tačno ono šta je tražio u Platonovoj filozofiji jedan student V veka. A program koji su mu pružili, sa svojim veoma definisanim etapama, životom koji pročišćava, prosvetljava i objedinjava, tačno je odgovarao onome što može da se nazove »vokacijom« /prizivom i darom/ (2) »U Platona« se ulazilo kao kod hrišćana u isto doba, u manastirima Egipta, Palestine ili Sirije. I učitelj koji vas je upoznao sa platonizmom nije bio samo profesor filozofije, nego neka vrsta »duhovnog oca« koji je vodio pri usponu prema Bogu. Tako je poštovan Plutarh iz Atine, koji je uveo mladog Prokla u svoju sredinu i nazvao ga »svojim sinom«, isto tako mudro bdeo nad onim što bi zloupotrebilo greške i odiranje i mučenja tela (Marinos, 157.8 ss.)

Druga primedba se tiče tona odeljka, a da bi učinio da se on oseti, primoran sam da se popnem malo više od onog, što od toga stara uvod. Pošto je Alkibijad završio time, što kaže da ukoliko poznaje razliku pravednog i nepravednog, otuda što je naučio »od svih« (*parā tōn pollōn*, *Alc.*, 110 E 1), i pošto je Sokrat odgovorio da to »svi« jeste neki veoma loš učitelj (E2s), Proklo iz te Sokratove osude pruža četiri razloga (243.9 ss.), koji idu od najpristojeg do najstrašnijeg i koji pokazuju sve što Sokratove reči doprinose jedinom ishodištu dijaloga, *kátharsis-u* /pročišćenosti/ mladog čoveka.

1. Alkibijad, *philótimos ōn* /budući slavoljubiv/ jeste po mišljenju gomile obustavljen /izvisio/ dakle, to mišljenje je bez vrednosti, da bi se stvarnost mogla dobro proceniti.

2. Dodir s gomilom ispunjava nas (2) U izvornijem smislu, Proklo je »pozvan« od Atine po kazivanju Marinos 154.19: *haútē gār autō ónar phainomēnē philosophian parekáleí* /kad najednom sam pokaže da je prizvan do filozofije/, 156,3 ss. Proklo je krenuo za Atinu određen prealektrijskim znamenjima, *háma dē kai memneménos tēs en tō Byzantíō theiās ópsēos kai parakeleúseos* setivši se ujedno i božanskih vijđenja u Vizantiji i prizivanja/.

1. Alkibijad, *philótimos ōn* /budući slavoljubiv/, obustavljen je po mišljenju gomile: dakle to mišljenje je bez vrednosti, da bi se stvarnost dobro procenila. 2. Od naših mladih godina, dodir s gomilom nas ispunjava rdavim maštanjem i strastima, a on je dakle uzrok lažnog mnjenja: otada se ponovo vraća do onog koji zna (Sokratu) da ispravi ono što je u nama izopačeno, da ozdravi ono što je bilo izazvano strastima, da pročišti ono što je bilo umrljano, te da nas učini sposobnim da prihvatimo pravedno rasuđivanje. 3. I u nama samima postoji »hidra sa stotinu glava«, koja je neko *pléthos* /mnoštvo/. Ovaj narod u nama, sličan sa *dēmos* /narodu/ u državi, jeste čitav niži deo duše, ono vanrazumno uronjeno u tvar. Sokrat, dakle, preporučuje da se odustane od želje bez

granica, da se oslobodi tog gmizanja životnih /životinjskih/ nagona (des instincts vitaux, *tò pléthos tēs dzoēs* 244.7), vazda u borbi jedni protiv drugih i u svojstvu *tò álogon* /besmislenost/, neposobnih da učestvuju u nauci. 4. Četvrti razlog je potpuno tajanstven. On pokazuje da je uzdizanje ka Jednom u sklopu toga da nas liši svega onog što je u nama umnogostručeno (*pléthos*), ne samo u poretku *álogon*, već i u smislu upoznavanja nas samih da bi dostigli do jednog veoma jednostavnog pogleda u naročitu Jednostavnost. Dakle, ovde se ton menja. Dovde je bilo jedno poučno izlaganje i Proklo je ostajao profesor. Sada se (245.6—248.4), on odaje jednom lepom besedničkom poletu i sam stil naznačava izmenu, jer otada se ima pet *pheuktéon* /nabujavanja/ u anafori (245.6,8,12.15; 246.3), da bi se označili napredni pokreti u bežanju pred *pléthos*, zatim da bi označio sopstveno uzdizanje prema Bogu (246.8—248.4), dva *metá* /preko, iza/ (246.15; 247.7), sve dok se ne dospe do najvišeg, *akrótatōn*, prevashodnog, neposredan lični poziv slušaocu, obeležen jednim nizom imperativa: *phýge* 248.7 /beži/, *anabás ópsei* 248.13 /penjući se gledaj/, *theáse* 248.19 /uvidi/, *anáteinon sautōn* 249.3 /proširi sam sebe/, *theáses genōū* 249.4 /osmatraj rod/, *íthi dē kai skópei* 249.11/nu, /idi i sagledavaj/.

Dakle, najzad dodimo do samog teksta. On suštinski podrazumeva tri dela: temu bežanja od *pléthos* /mnostva/; temu uzdizanja prema učenju *Gozbe*, pomoću jednog dela kvalitativne apstrakcije (vrednosnog izvlačenja) — *epistēmē* 246.8 /razumljivosti, nauke/, *noerā dzōē* 246.17 /živuće kao predmetnosti uma, žive razumljivosti/, *noēfē ousía* 247.5 /suštastvo iz uma, umstveno suštastvo/, *tò prōton* = *Hén* 247.10 /ono prvobitno = Jedno/ — a drugim delom kvantitativne apstrakcije (izdvajanja količina) — *prōs tēn mian epistēmēn apō tōn pollōn ktīl.* 246.13 /iz mnogih s obzirom na jednu nauku itd./, činjenje jedinstva preko Jednog (247.7ss). Dve tačke bežanja (*phýge* 248.7 /beg/) i uzdizanja (*anabás* 248.13 /prelazeće/, *anáteinon sautōn* 249.3 /proširi sam sebe/, *íthi dē pálin* 249.11 /kreći već jednom/) su zatim ponovo uzete, ne više *katá tās gnōseis*, već *kat' autá tās gnōstá*, ne prema saznanjima, već po onome samom što sazna je/ (248.5 — 249.14). Najzad jedan treći deo (249.15 — 252.2) razvija ono što nije bilo naznačeno u početku, to da sokratsko bodrenje za izbegavanje *pléthos* doprinosi spasenju duše.

Ne mogu da citiram u celini; to je suviše dugo. Evo samo odlomka koji se odnosi na postepeno uzdizanje upoznatosti:

246.7 »(1) Dakle sve to što je u našem životu podeljeno i deljivo, izbegnimo ga, vinimo se ka sasvim samoj nauci, i tako mnoštva pojmovna dovedimo do jedinstva; jednom jedinom vezom obuhvatimo mnoštvo disciplina. Jer, (u naukama) ne postoje ni sukobi ni uzajamne protivrečnosti, nego se uvek niže potčinjavaju višima i iz njih izvlače svoja sopstvena načela. Čak i ovde nije manje potrebno da se neosetno svede od tih mnogostrukih nauka do jedinstvene nauke, one koja je neuslovljena i prva, te uticati da sve druge teže njoj. (2) Posle nauke, pošto smo se u tome izvežbali, tu treba ostaviti sve što je složeno razdvajanje, prenos mnogolikih izraza s jednog na drugi, te učiniti da duša pređe na onaj život koji razumeva i ne sasvim jednostavna pronicanja. U stvari to nije nauka koja je vrhunac poznavanja, nego pre nje, (raz)um — ne mogu da kažem taj uzvišeni /nadrazložni/ (raz)um u duši, već samoosvetljavanje koje prelazi iz njega u dušu, taj (raz)um o kojem Aristotel kaže da je (raz)um preko kojeg pronicemo sasvim prve izraze, i *Timaj* za koji (raz)um ne može da se nađe ni u čemu drugom osim u nekoj duši. Dakle, kada smo se jedanput uzdigli do tog (raz)uma, razgledajmo s njim suštastvo umstvenog, posmatrajmo s pažnjom kao u nekom osmatranju sa jednostavnim, nepokretnim i nepodeljenim pronicanjima razred-vrstu bića koja je jednostavna, nepokretna i nepodeljena.

(3) Posle najdragocenijeg (raz)uma, sam taj istančani vrh duše treba podići, jer je preko nje sjedinjeno mnoštvo koje je u nama. Jer, kao što mi učestvujemo u (gore pomenutom) (raz)umu, učestvujemo li i u Prvom iz koga se, umesto svega, izdvaja sjedinjavanje prema jedinstvu, te, da tako kažemo, »cvet« našeg suštastva, zahvaljujući kome se načelno vezujemo za Božanstvo. U stvari svuda, »upravo iz ličnog koje je pojmijeno lično«, upoznao se sa predmetima nauke iz nauke, preko (raz)um ono umstveno najuzvišenijih načela iz proizvedenog jedinstva bića, iz onog što je poput jednog u duši. Od svih naših bavljenja, ovde je najviše: kroz njih postajemo u posedu Boga (*étheioi*/obožanstvljeni/), kada smo izbegli mnoštvo, kada smo pristali da se prepustimo *izjednačenju*, kada smo postali sjedinjeni, kada se naše delovanje saobrazilo onom od Jednog, to znači da bi sebi pripremili blaženi život koji Sokrat preporučuje, da nikada ne prihvatamo mnoštvo spoljašnjeg. Ali, takode treba bežati od onog što odgovara našoj sopstvenoj prirodi, da bismo se popeli i dospeli do cveta (raz)uma i do onoga što sačinjava samo naše biće«.

248

Sigurno da ovaj odlomak ukazuje na filozofa, jednog platoničara, čija religija teži i dostiže do »tajanstvenosti Jedinog«, do neiskazivog jedinstva sa Jednim. Čak će se zabeležiti da Proklo ovde prevazilazi Platona. Za Platona organ kontemplacije je *noús/um/*. Za Prokla treba (pro)buditi u nama (*anegeirai*) nešto, koje je doslovce još iznad *noús-a*, koje on naziva *ákra hýparxis tīs psychēs* 247.7 /vrhunske pripadnosti duše/, ili *hoion ánthos tēs-ousias hēmōn* 247.10 /poput cveta našeg suštastva/, ili *ánthos tou nou* 248.3 /cvet uma/, i koje može da se prevede sa »istančana tačka duše« prema jeziku hrišćanskih mistika. Upravo zbog tog organa, koji je »jedno od duše« (*tò hén tēs psychēs* 247.13), moguće je da postanemo jedno s onim koji je Jedan, i da nakon toga Bog ulazi u nas: *katá taúten (scil. tēn enérgeian) éntheoi ginómetha* 247.14s. /preko takvih (ver. delotvornosti) postajemo obogotvoreni/.

* * *

Baš u tom sledu, govorio sam, da sada treba ispitivati položaj Prokla u pogledu svestene umetnosti. U tom sledu, jer nije dovoljno reći »Proklo je čovek svog vremena« i pozvati se na to da je to vreme »Failure of nerve«/Slom živaca/, prema izrazu G. Mareja. Svakako, ništa nije istinitije. To je vreme ogromnog verovanja, a primer je verovanja koje nam pruža život Prokla — Telesfor (znalac tajni) dolazi da ga još kao dete izleći (154.32), ptica koju su bogovi poslali otima mu neki melem koji je nesumljivo škodljiv za artritis (166.49), od kojeg je bolovao. Asklepije u obliku zmije je učinio da prestane stanje malaksalosti, koje ga je spopadalo u njegovoj poslednjoj bolesti, tako da je prestao da želi da umre (166.31). Asklepije još, i ovog puta lično, dolazi iz Epidaurusa, naginje se nad njegova bolesna kolena i ljubi ih (167.2), a isti bog, najzad, zadržavao se u snu pored njega i izjavio mu kao vesnik: »Proklo je ukras ove države« (167.40) i t. d. —, ovi primeri!, kažem, nemaju ništa što bi nas začudilo ako smo čitali Eunapiusa, Julijana, ili prethodno život Apolonijusa iz Tijane, ili Aristidove *Hieroi lógoi*/Svešteni govori/, a da i ne govorimo o čistim šarlatanima, kao što je Aleksandar Abonitski ili Maksim Efeški. Ali, dovoljno je da podsetimo na ova imena da bismo osetili razliku. Proklo je, to ponavljamo, jedan »scholar« /naučnik/, i to je u psihologiji sholarha, kojeg nam je potrebno da vidimo, kako se ucelinjiva svestena umetnost. Upravo ovde Jeroklov tekst dobija na značaju. Radi se o razmatranju stihova 67—68: »drži se dalje od hrane za koju sam ti rekao, odvajajući se i pomoću pročišćavanja i pomoću oslobađanja duše.«

478, red 1,16 »Svaki junak (koji je umro herojski) jeste jedna (raz)umna duša pripojena nekom svetlosnom telu. Isto tako svako ljudsko biće je jedna (raz)umna duša pripojena besmrtnom telu (životnog daha), koja joj je prirodna ... Dakle, potrebno je 1) za usavršavanje duše, istine i vrline; 2) za pročišćavanje našeg svetlosnog tela, 1) obavljanje radnji da se izvrši oslobađanje od tvornih mrlja, 2) upotreba svestenih pročišćavanja, 3) snaga ujedinjena s Bogom, koja nas podstiče na letenje od ovog dole ... Pored vežbi vrline i prihvatanja istine, treba se pobrinuti za čistotu našeg svetlosnog tela, koju Proročanstva takode nazivaju »delikatnim kolima duše«. Dakle, to se pročišćavanje proteže do hrane i pića, i do celokupnog vladanja našeg smrtnog tela, u kojem je smešteno svetlosno telo koje udahnjuje život u tvorno telo (*apsýchō*/neoduševljeno, neživo/) i koje u njemu održava sklad. Jer, to je jedna vrsta života kao što je tvorno telo, koje prouzrokuje tvorni život; jednu vrstu života zahvaljujući kojoj se nalazi doveden do upotpunjavanja (*symppleroutai*/saispunjava se/) taj deo nas, koji je smrtna životinja sastavljena od vanrazumnog života i tvornog tela, životinja koje je slika »Čoveka« koji se sastoji od razboritog suštastva i netvornog tela. Zatim, dakle, da bi naše pravo ja »Čovek«, te da bi ove bile sastavni deo Čoveka, nesumnjivo treba biti potpuno očišćen i usavršen, ali da se svako vrsti prirode takode pridoda način koji joj je svojstven. U stvari, pročišćavanje je podeljeno prema različitim vrstama bića 1. na primer, za ono što se tiče razborite duše, 2) pročišćavanje koje se odnosi na (raz)umski deo je naučna istina (=politička). Kako smo mi rođeni da bi sagledavali nebeske stvari i uređivali zemaljske, imaćemo potrebu za istinom, imajući u vidu ove političke vrline u pogledu jednih i drugih, na taj način da postanu neka vrsta posmatrača većitih istina, i s druge strane sposobnih da upravljaju beznačajnim stvarnostima, držeći se upravo božanskih propisa onih dva gladišta, pa ćemo moći da izbegnemo uzburkanosti vanrazumnosti: jer naša misleća duša treba da bude potpuno očišćena baš od vanrazumnosti, pošto se ona takode približila u priklanjanju suštinskom postojanju.

Ali, osim toga, takode u našem svetlosnom telu, pripilo se smrtno telo. Međutim, treba se očistiti i od tog tela, i otarasiti se izveštačene zajednice s njim. Ostaje da se čisti duševno telo, koje treba upotpuniti slusajućim naloge koji se tiču svetih obreda i umeća u primenivanju svih obreda. To pročišćavanje je na neki način telesnij. Zbog toga ono ulazi u dodir sa svim vrstama volšebnih bića (postava). Unoseći u to sazdanje telo života (zna se, telo životnog daha, duhovnog), jednu beskonačnost postupaka, koji ga navode da uspešno menja ubeđenje, i navikavaju ga da se odvoji od stvari, te da odleti ka eterskom mestu, i gde doprinosi da pošto zauzme mesto da je za njega već bilo dato izvorno blaženstvo. Dakle, sve radnje koje se odnose na ovo telo, ako su ispunjene smernošću, a ne na način nekog šarlatanstva, otkriva se da su one u skladu sa pravilima vrline i istine. Jer, pročišćavanje razborite duše čine tako da (preko njih) svetlosna kola postaju kao da su obdarena krilima, i tako ne čine prepreku putovanju ka visini. Dakle, najbolji način da bi ih obdaruili krilima su: (1) napredna vežba udaljavanja od zemaljskih stvari, (2) navikavanje na netvornost, (3) oslobađanje od mrlja kojima je bilo ispunjeno usled tesnog spajanja sa tvornim telom ... I upravo zbog ovih radnji, ono ponovo dobije život na neki način, ispunjava se božanskom napetošću, i vezuje se za predmetno-umno savršenstvo duše.

(a) U čemu dakle odricanje od izvesne hrane može da doprinese tom cilju? Za one koji se baš navikavaju da se odvoje od svega smrtnog, činjenica da je već potpuno udaljen od izvesnih ovozemaljskih stvari, naročito od onih koje su ugodne i koje vuku smrtno telo ka Nastajanju, mogla bi da bude samo korisna za pročišćavanje.

(b) S druge strane su načini pročišćavanja razborite duše matematičke nauke, dijalektičke inicijacije u Bića (*hē dialēktikē tōn ontōn epopteía*/dijalektika uvodećeg gledanja bivstvujućih/ je jedno izbavljenje koje nosi ka visini.

(c) Treba dakle isto tako propisati izvršenja u slučaju svetlosnog tela, koja tačno odgovaraju primenljivim sredstvima primljenim na sebe, u slučaju duše, za njegovo pročišćavanje i njegovo oslobađanje. Dakle, potrebno je, da obredi telestičkog (posvećivačkog) pročišćavanja uči-

ne zajednički korak sa pročišćavanjem preko matematike, i da svesteno uzdizanje čini nastavak u oslobađanje kroz dijalektiku. Sve to, ustvari, isto pročišćava (zna se, teistički, hijeratički) i načisto usavršava kola duhovnosti razborite duše, odvajajući ova kola od tvarnog »neživota«, i priprema ga da se drži kao dobro osposobljen za sjedinjavanje sa čistim duhovima: jer nije dozvoljeno nečistom da ima dodir sa čistim. Dakle, isto tako treba ukrasiti dušu naukom i vrlinom, da bi ona mogla da ima vezu sa onima, koji su uvek takvi (čisti), pa isto tako svetlosno telo treba učiniti čistim i netvarim, da bi ono imalo snagu da se sjedini sa eteriskim (trajnotekućim) telima; jer sve stvari se obično ujedinjuju jedna sa drugom zahvaljujući sličnosti, čak se, naprotiv, lokalno bliske stvari odvajaju različitošću. (Ako se, dakle, hoće, da čitav čovek bude čist, treba se pobrinuti da pročisti dušu i duhovno telo). 482, 1,5

»Onaj koji napreduje onako kako treba u jednom i u drugom pročišćavanju, potpuno se usavršava, i upravo da bi se došlo do cilja, vezujemo se za filosofiju i svesteno umetnost u mislima da ta umetnost ima kao predmet pročišćavanje svetlosnog tela. Ako nasuprot tome deliš tu hijeratičku umetnost od filofske mudrosti, naći ćeš da ona više neće imati istu snagu. U stvari, od elemenata koji u potpunosti sačinjavaju naše usavršavanje, filofska mudrost najpre je otkrila jedne i druge, te upravo teističko/posvećivačko/ delovanje, koje budući da je došlo usled filofske mudrosti uvedeno je posvećeničkim delovanjem; i volšebnu umetnost koja pročišćava svetlosno telo smatram takvim načinom, da filosofija uzeta kao celina poseduje teoretički deo što kroči pod nazivom mudrosti, a zatim dolazi praktički deo pod nazivom volšebne umetnosti. Što se tiče tog praktičnog dela uzmimo da ga sačinjavaju dva vida, politički i teistički. Prvi nas čisti od nerazboritosti pomoću vrlina, a drugi ukida (izuzima) veštastvenu uobrazilju (materijalnu maštu, les imaginations matérielles) metodama svestene umetnosti.

Primer političke filosofije koji nije osrednji, snabdeven je javno donošenim zakonima posvećivanja preko svestenih kultova u naseljima. (1) Najviši stepen čitave filosofije je teoretička mudrost, (2) sredina je politička mudrost, (3) treći stepen je posvećivačka mudrost.

Prva, u pogledu dveju drugih, igra ulogu oka; dve sledeće u pogledu prve zadržavaju mesto ruke i noge, i najzad su sve zajedno povezane tako da je bilo koje od njih tri, nepotpuna i gotovo prazna, ako je lišena saradnje sa dvema drugima.»

Nekoliko bi reči bilo dovoljno da prokomentarišu ovaj tekst. Pitali smo se, kojim je okolnim putem mogla da se uspostavi veza u mislima i u Proklovoj verujućoj duši, između intelektualne kontemplacije — mistike Jednog — i svestene umetnosti. Dobro sam rekao: »u misli i u verujućoj duši«, jer čini mi se, on na tome počiva pa se ističe razlika dve stvari. S jedne strane Proklo je jedan filofs, ili niko nije filofs ako ne unosi red i posledicu u svoje misli, i složiće se da je Proklo po toj tački isti tip filofa: od njegove filosofije ništa nije sistematičnije, gotovo bismo mogli da ga nazovemo Spinozom starine. Dakle, Proklu je potrebno jedno učenje, da bi svesteno umetnost uveo u svoj sistem. To učenje je ono duhovnog omotača duše/enveloppe pneumatique de l'ame/, onakve kakvu nam je pokazao Jeroklo. U nama postoji smrtna životinja, sastavljena iz jedne vanrazumne duše života i jednog veštastvenog tela. Pročišćavanjem te »životinje« u nama, proističu iz čitavog skupa *katharmoi*/očiscenja/ o kojima se govori u 18. i 19. gl. Marinosa, u odeljku koji se odnosi na vrline *kathartikai*/koje pročišćavaju/. Tu nam kažu da je Proklo danju i noću sprovodio pokajanja (*apotropais* 160.34/odvrtačenja kobi, zastrašenja odagnavanja/), i škropljenja (*perirrhanteriois ib/raspršavanja čiste vode/*), da se kupao u moru najmanje jedanput svakog meseca, ponekad u dva-tri navrata. Obično se uzdržavao od svake putenosti, te je proučavao postove Majkenj bogova, takođe i postio nekim danima koji su smatrani nečistim/kobnim/ kod Egipćana — u vreme mladog Meseca i na kraju svakog meseca, te još na neke praznike u izvesnim prilikama u nastavku neke osobite epifanije (160.47—161.2). Ali, iznad životinje, postoji u nama »Čovek«, *'Anthropos*, koji je naše pravo ja, sastavljeno iz jedne razložne duše i jednog duhovnog tela. Pročišćavanje duše dobija se vežbanjem filosofije, što Jeroklo naziva »istina i vrlina« (*dei oin prós mèn teleiósín tés psychés aletheias hemín kai aretês* 478, col. 1,22s./dakle, trebaju za usavršavanje duše naše istine i vrline/), i ono što je Marinosa podrazumevao kroz ove reči, koje označavaju teoretičku vrlinu: »on nije živeo samo prema jednoj od svojstvenosti koje su spojive sa božanskim stvarima, ograničavajući se na filofstovjanje i težnju ka Božanskom« (*noón mónon kai anateinómenos eis tá kreíttona* 165.8/znajući ono jedno i težeći prema jačima/). Pročišćavanje svetlosnog ili duhovnog tela, dobiće se iz svestene umetnosti. Dakle, otada je sve ubuduće u redu i redosled *katharmoi* tačno odgovara redosledu sastavnih delova ljudskog bića.

Religija nije samo stvar mišljenja, nego naročito još i stvar duše. Ostaje, dakle, da se upitam, kako se u Proklovoj verujućoj duši jeratička/svestena/ duša vezuje za kontemplaciju/znajuće zrenje/. Jedna reč služi ovde kao vodič. Celina Jeroklovog teksta tiče se uglavnom čišćenja duhovnog tela/du corps pneumatique/ — uostalom, on je dužan da objasni jedan stih koji se odnosi na uzdržavanje — i otada među delatnostima posvećenja, on naročito nastoji na osvajanju ovog od smrtnog tela. Ali, on takođe govori o *perophuía* (479, col. 2,13/nicanje perja/), raščeranju krila koje će učiniti da se svetlosno telo ponovo popne ka *aithérios tópos*/eterskom mestu/, odakle je ovo telo izašlo (479, col. 2,6). I on tada kaže da *perophuía aristé*/, najbolje nicanje perja/, to jest najbolji način za svetlosno telo da ponovo pokrije svoja krila, ne odnosi se samo na pročišćavanje u vežbanju *apóstasis*/odstupanja/ — ovo cilja odvajanju — ali takođe i u navikavanje na nevestastvenost, *ho prós tén aýlian ethismós* (479, col. 2,15/koje se sviklo s obzirom na ne-tvarno/). Evo jedne pozitivne crte, i ovde ponovo nalazimo načelo poznavanja sličnosti, isto kao i *çous/um/ ili ánthros tou nou*/cvet uma/ ili se sjedinjava sa Jednim postizujući *henoeidés*/istoizglednost, jedno-likost/ (Proclus, *In Alcibi. comm.* 247.16), isto kao što se svetlosno telo sjedinjava sa bogovima *áýlon*/ne-tvarno/, postajući ponovo i ono samo *áýlon*/ne-tvarno, ne veštastveno/ ili *aitheroeidés*/etero-izgledno, eteroliko/. Posle toga razumemo Proklovo teurgijsko bavljenje. U suštini, ono što su ovi ljudi tražili, jeste

da samo božanstvo vide licem u lice, a ne neku mrtvu sliku, ma kako da ona bila lepa. Ova drevna želja grčke duše, mi je poznajemo od Homera; jer ako je, kod Homera, neprestalno ponavljana, da je nemoguće videti boga ili boginju, očigledno je da je ova želja postojala, te da se patilo što je vidi frustriranu. Dakle, sada smo mogli da je ostvarimo. Kroz ono što je najsvetlije od naših čula, mogli smo da učinimo da opšte svetlosni prizori (*phásmasi photoeidésin... homilésen* Marinosa, 165.20 s./svetlolikim prikazama... izlagao/) sa svetlosnim omotačem duše, i prema tome sa samom dušom. Tako je ujedinjenje sa Bogom udvostručeno. Kontemplativna mudrost dopuštala je da se popne do Boga filofsa. Teurgijska umetnost je dopuštala da se ude u neposrednu vezu sa bogovima predanja.

Prevela s francuskog Mira Bugarski (sa Aleksandrom Petrovićem),

prema knjizi A. J. Festugiére, *Etudes de Philosophie Grecque*, Paris, 1972 /str. 585-596/

* Richard Wünsch, *Antikes Zauberei aus Pergamon*, Berlin, 1905, p. 44ss.

filofska načela svrsishodnog znanja

vladimir sergejevič solovjov

Samo kada volja i um ljudi stupi u opštenje sa večno i istinski suštim, samo tada dobijaju svoje ustanovljavajuće značenje i vrednost sve delimične forme i elementi života i znanja, i svi će oni tad da budu neophodni organi ili posredovanja jednog svrsishodnog života. Njihova protivrečnost i sukob, zasnovana na isključivom samopotvrđivanju svakog, nužno će iščeznuti, kako bi jednom svi zajedno mogli da se potčine svejedneme načelu i središtu.

Odatle nije teško uvideti, šta će u tom trećem, završnom sastojku, od nas određenih osnovnih elemenata opšteljudskog organizma, proisteći u delimičnosti. Sve sfere i stepeni tog organizma, neophodni su da se ovde nađu, kako je rečeno, u savršeno unutrašnje slobodnom sjedinjenju ili sintezi. Ta sinteza, da bi bila takva, neophodno je da isključi prostu bezuslovnu ravnopravnost sfera i stupnjeva: one nisu ravnopravne, nego jednako važne, t. j. svaka je od njih jednako neophodna za svrsishodnu potpunost organizma; ako je i različito njihovo naročito značenje u njemu, ukoliko su dužne da se međusobno nađu u određenom odnosu, uslovljenom posebnim karakterom svake. Opšteljudski organizam je složen organizam. Pre svega tri viša stepena njegovog opšteg ili idealnog bitija, a doslovce mistika u sferi stvaralaštva, teologija u sferi znanja i crkva u sferi društvenog života, sjedinjuje se u jednu organičku celinu, koja može da bude nazvana starim imenom *religije* (ukoliko ono služi vezivnom posredovanju između svetova ljudskog i božanskog). Ali svaki od članova, te celine dalje, sjedinjuje se sa nižim stepenima njemu odgovarajuće sfere i s njim ima da obrazuje posebnu organizaciju. Tako, na prvom mestu, mistika po unutrašnjem sjedinjenju sa ostalim stepenima stvaralaštva, štaviše, sa ispoljenom veštinom i tehničkom umetnošću obrazuje jednu organsku celinu, jedinstvo kojeg, kao i jedinstvo svakog organizma po opštoj svrsi sastoji se od osobenosti i razlika — u sredstvima ili orudima, koji služe njenom dostizanju. Svrha se kao takva, definiše jedino na višem stepenu, sredstva pak — zajedno sa nižim. Svrha je ovde mistična — opštenje sa višim svetom putem unutašnje stvaralačke delatnosti. Toj svrsi ne služe samo neposredna sredstva mističnog karaktera, nego takođe i istinska umetnost i prava tehnika (tim pre, što je izvor kod sva tri jedan — nadahnuće). Razlika tog odnosa u sferi stvaralaštva, od onog, koje bi bilo u prvom momentu razvitak, sastoji se u tome, što su tada potčinjeni stepeni, još neoddeljeni iz prve (takvo se deljenje završilo tek u drugoj fazi razvoja), sami i nisu stvarno postojali kao takvi, a u skladu s tim nisu ni mogli da služe saznanju i slobodno višoj svrsi, t. j. iz sebe; te ako je to prvo supstancijalno jedinstvo središta proglašeno mistikom, mi smo je nazvali teurgijom, ovo novo organsko ili raščlanjeno njegovo jedinstvo nazvaćemo *slobodnom teurgijom* ili *svrsishodnim stvaralaštvom*.

Dalje, drugi član religiozne celine — teologija, u harmoničnom sjedinjenju sa filosofijom i naukom, obrazuje *slobodnu teosofiju* ili *svrsishodno znanje*. U prvobitnom ustrojstvu opšteljudskog duha (u prvom momentu razvoja) filosofija i nauka ne postojeći samostalno, nisu ni mogle da služe kao stvarna sredstva teologije. Razumljivo je, koliko je veliko značenje za ovu poslednju nužno da ima samostalna filosofija, koja je izradila sopstvene forme saznanja; te samostalna nauka, snabdevena složenim orudima, sa traganjima i opitima, i obogaćena gramadom empirijskog i istorijskog materijala, kada bi te sile, oslobodivši se svoje isključivosti i egoizma, pogubnog za njih same, došle do saznanja neophodnosti, da preokrenu sva svoja sredstva za postizavanje opšte vrlunске svrhe, definišane teologijom, pri čemu je nužno da ova poslednja na svoje razočarenje, odustane od neopravdanog pritiska da reguliše sama sredstva filofske saznavanja i ograničava sam materijal nauke, mešajući se u njenu stručnu oblast, kao što je to činila srednjovekovna teologija. Samo takva teologija, koja se osniva na samostalnosti filosofije i nauke, može zajedno s njima da se preokrene u slobod-